

*Др Љубомирка Кржљуш, редовни професор
Правног факултета у Новом Саду*

БИРАЧКО ПРАВО У АКТИМА СРПСКОГ НАРОДНОГ ПОКРЕТА У ЈУЖНОЈ УГАРСКОЈ 1848-1849. ГОДИНЕ

Сажетак: У актима насталим у току трајања Српског народног покрета 1848-1849. су садржани захтеви карактеристични и за револуционарне програме настале у току револуције 1848. у другим европским земљама и за идеологију либерализма. Они се налазе у петицијама становништва, на почетку покрета и у уставним нацртима, насталим у каснијој фази. Ови акти садрже, између осталог и ставове о бирачком праву. У већини докумената је предвиђена слобода избора народних представника и других чинилаца власти.

Кључне речи: Либерализам, Српски народни покрет 1848-1849, револуција, петиције, уставни нацрти, сабори, грађанска права и слободе, бирачко право, слобода избора.

Револуција 1848. била је названа „пролеће народâ“, али оно, како је то утврдио Ерик Хобсбом, као и свако пролеће, није потрајало. Револуција 1848. је изгледала као једина револуција у модерној европској историји у којој су се сјединила највећа обећања, најшири распон и непосредан почетни успех с потпуном и брзом пропашћу. Мада промене које је она донела нису биле оне које су револуционари желели, оне су ипак биле дубоке. „У току револуције 1848. постало је јасно да ће средње класе, ли-

берализам, политичка демократија, национализам, па чак и радничка класа, бити стални елементи политичког живота.“¹

У различитим земљама и у различитим историјским околностима, либерализам је имао различите конкретне циљеве. Али, сви ти циљеви представљали су апел за слободу, која је већином била схваћена као лична слобода – слобода збора, говора и слобода штампе, уопште ограничавање права државе да се меша у друштвени, привредни и лични живот. Циљ једног либералног друштва био је, према дефиницији енглеског економисте Џереми Бентама, „већа срећа већег броја људи“; пут ка томе водио је преко слободног државног уређења, пре свега преко устава, који би чврсто прописао људска права и, у Монтескјеовом духу, ограничио како власт владе тако и парламента и судова.² Главне одлике политичког либерализма састоје се у борби за увођење парламентарног система власти и представничке владе, слободи страначког (политичког) организовања, правној једнакости, широким грађанским слободама (слободи савести, слободи штампе, збора и договора), неповредивости личности, законитости рада државних органа итд.³ Облик политичке организације својствен либерализму је била представничка управа кроз биране скупштине које нису представљале (као у феудалним државама) поједине друштвене интересе или засебне заједнице, него скупине појединаца једнаког законског статуса.⁴ Буржоаска либерална држава проглашава једнакост и слободу свих људи и пружа широке политичке слободе, у начелу, свим грађанима. Иако је опште право гласа у почетку ограничено, ипак у начелу оно постоји. Сви грађани подједнако имају право да стварају своје политичко мишљење и да га изражавају, да се удружују у политичке странке и воде политичку борбу.⁵

Српски покрет у Јужној Угарској 1848-1849. је имао сва обележја буржоаске револуције, те је и политички програм његових учесника садржао већину оних захтева који су били својствени грађанским револуцијама тога времена у другим европским земљама. Они су у току трајања покрета били изражавани у различитим облицима, од кратко срочених тачака у бројним петицијама на самом почетку покрета, па до уставних нацрта, насталих у његовој каснијој фази.

¹ Eric Hobsbawm, *Doba kapitala*, Zagreb 1989, 6, 27.

² Hagen Šulce, *Država i nacija u evropskoj istoriji*, Beograd 2002, 111.

³ Čedomir Popov, *Građanska Evropa I*, Matica srpska Novi Sad, 413.

⁴ Eric Hobsbawm, *Doba kapitala*, Zagreb 1989, 83.

⁵ *Politička enciklopedija*, I, „Savremena administracija“, Beograd 1975, 506-507.

Српски народни сабори који су држани у Хабзбуршкој монархији после Велике сеобе, а на основу привилегија које су хабзбуршки владари дали Србима, називани су саборима, изузев оних који су одржани у току Српског народног покрета 1848-1849, а који су називани скупштинама. Према ономе о чему се на њима одлучивало, сабори су били изборни, расправни или политички. На изборним саборима су бирани поглавари цркве, митрополити, а од половине XIX века патријарси. На расправним саборима је расправљано о разним црквеним и школским питањима, о ономе што је чинило народну црквену аутономију. Доношене су разне уредбе о школама и цркви. На политичким саборима су расправљана политичка питања, у првом реду питање положаја српског народа, односно њихове политичке и територијалне аутономије у Хабзбуршкој царевини. Политички карактер су имали Темишварски сабор 1790, Мајска скупштина 1848. и Благовештенски сабор 1861. године.

Број посланика и начин њиховог бирања је до 1779. године био прописиван за сваки сабор, а те године, 16. јула, је донет *Деклараторни рескрипт* (*Rescriptum Declaratorium Illugicae nationis*), по чијем је § 63 утврђено да ће српско православно становништво у Карловачкој митрополији бити у сабору заступљено са 75 посланика: 25 посланика из свештеничког реда, 25 од војничког и 25 од земљопоседника и грађана. На Темишварском сабору је мимо одредаба *Деклараторија* број посланика био повећан на 100.⁶

Под притиском омладине и бројних изасланстава српског становништва из разних места Бачке и Срема, митрополит Јосиф Рајачић је 8/20. априла заказао народну скупштину за 1. мај у Новом Саду. Ова одлука је била резултат незадовољства народа дотадашњом политиком мађарске владе. Вођа српске депутације која је посетила угарски сабор и Кошута, Александар Костић је обавестио окупљени народ да мађарске власти не допуштају одржавање народног сабора него само црквеног конгреса. Незадовољна тиме, окупљена маса се упутила у Сремске Карловце да од митрополита захтева сазивање народне скупштине.

Несклон револуционарним решењима, митрополит Рајачић је покушао да умири народ, предложивши да се пре сабора одржи нека врста припремног саветовања, али без успеха, те је био приморан да се сагласи са тим да се скупштина одржи 1. маја у Новом Саду. Рајачић је сматрао да нема право да сазива народну скупштину, него само црквени сабор, без обзира на стање у народу.⁷ Он је већ сутрадан упутио протојерејима

⁶ Стеван Симеоновић-Чокић, *Српске привилегије*, у зборнику *Војводина II*, Нови Сад 1939, 84; Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини II*, Нови Сад 1959, 375.

⁷ Сигфид Капер, *Српски покрет у Јужној Угарској*, Београд 1870, 67-70.

окожницу у којој их је обавестио о предстојећој конференцији, која ће се одржати пре црквеног сабора, и наложио им да се за то саветовање у свакој већој црквеној општини изаберу по два, а у мањој по један изасланик.⁸ Рајачић је 9/25. априла упутио мађарском министру вере и просвете Етвешу посланицу, у којој га је обавестио да ће се пре предстојећег сабора одржати претконференција. Као доказ своје опрезности и умерености Рајачић је напоменуо да је епископима наложио да они одаберу људе који ће на претконференцију доћи, да не би дошло до спонтаног окупљања народа. Упозорио је министра на то да је нужно да се што пре донесе одлука о сазивању сабора.⁹

Одлуку о сазивању православног црквеног сабора одобрио је палатин Стефан, на предлог мађарске владе 14/26. априла, позивајући се на *Законски члан 20* године 1848, параграф 8, по којем то право припада мађарској влади. За датум одржавања конгреса утврђен је 15/27. мај, за место Сремски Карловци, а за комесара је одређен тамишки гроф и велики жупан Петар Чарнојевић. Посланици ће се бирати по одредбама поменутог члана.¹⁰

На основу одобрења Рајачић је 18/30. априла 1848. упутио епископима распис о избору депутата за народни конгрес. Позивајући се на параграф 8 *Законског члана 20* од 1848. начињен је нови распоред по којем је требало да поједине дијецезе Карловачке митрополије изаберу депутате. По томе распореду требало је да у сабор уђе 100 посланика: 25 из свештеничког сталеза, а 75 световњака, од којих 25 из границе. Из темишварске дијецезе 17, арадске 14, вршачке 15, будимске 6, карлштатске 13, пакрачке 13, бачке 10 и архидијецезе карловачке 12 депутата. Депутати треба да дођу у Карловце два дана пре утврђеног датума, а епископи треба такође да присуствују сабору.¹¹ Изборе су спровеле проте, а у оним градовима који су имали право да сами бирају посланике (Карловци, Земун, Панчево, Нови Сад, Осиек, Будимпешта) извршиле су га црквене општине. Понегде је поред званичног депутата биран и повереник општине, који је био придодат посланику, да би по потреби изнео погледе општине на неко питање.¹²

⁸ *Грађа за историју српског покрета у Војводини 1848-1849*, приредио Радослав Петровић, Београд, 1952, (у даљем тексту *Грађа*), 145.

⁹ *Грађа*, 146-149.

¹⁰ *Грађа*, 167.

¹¹ *Грађа*, 135.

¹² Коста Петровић, *Како су бирани посланици за Мајску и Септембарску скупштину 1848*, Прилози за политичку, културну и привредну историју Војводине, Зборник државних архива Војводине 5, Нови Сад 1954, 39-44.

Многи посланици добили су од својих општина пуномоћ и упутства која су их обавезивала у погледу њихових ставова на скупштини (посланици из Земуна, Надаља, Борче, Панчева, Путинаца и других места).¹³ Међутим, иако су избори спроведени полазећи од мађарског закона, број изабраних посланика на Мајску скупштину, а поготову број оних који су јој присуствовали, далеко је премашио утврђени број депутата.

У време Мајске скупштине окупила се у Сремским Карловцима маса људи, не само из Војводине, него из готово свих српских крајева. Поред изабраних депутата било је присутно много света из других српских земаља Монархије, из Србије и Црне Горе. Било је присутно десет до петнаест хиљада људи, сељака, грађана, граничара, свештених лица.¹⁴ Преовлађивала је омладина, великошколци, грађани (трговци и занатлије), интелектуалци, војници и сељаци. Међу њима је било око две хиљаде Србијанаца и нешто Црногораца. Многи изасланици из Хрватске нису на скупштину стигли због кратког времена. Поред Срба и Хрвата, било је и странаца: Чеха, Пољака, Руса и Румуна. Међу учесницима из Србије било је доста омладинаца, али и старијих, угледних људи: Димитрије Матић, Јеврем Грујић, Јован Ристић, Јелисије Вукајловић, Константин Бранковић, Емилијан Јосимовић, Илија Захаријевић, Сергије Николић, саветник Лазар Зубан и стари прота Матеја Ненадовић.¹⁵ Од више црквене јерархије на скупштини је био само владика горњокарловачки Евгеније Јовановић. Темишварски епископ Пантелејмон Живковић, напротив, не само да није лично присуствовао скупштини, него је био противан да се посланици из његове епархије упуте на скупштину. Ниже свештенство, „оно које је везало своју судбину са народом“, било је заступљено у већем броју.¹⁶

Друга скупштина која је одржана за време трајања Српског народног покрета се састала у септембру 1848. године. До одржавања Септембарске скупштине је дошло на иницијативу Окружног одбора панчевачког. Представници већине окружних одбора су прихватили ову иницијативу, па је, након договора са патријархом одлучено да се сазове скупштина

¹³ *Грађа*, 203, 229, 232, 233, 244; Архив САНУ у Сремским Карловцима (у даљем тексту АСАНУК), СНПок, кут. 2, 11.

¹⁴ По извештају карловачког војног судије и градоначелника Штајгера било је присутно округло 10.000 људи. (Wiener Kriegs. Archiv, Slav-Syrmisches General-Komm, Fasz. 132, Nr. 485, према Sebastian Werni, *Die Wojwodina 184-1860 als nationales und staatsrechtliches Problem*, Wien 1981, 96)

¹⁵ Драг. Павловић, нав. дело, 323–324; *Грађа*, 299; Joseph Thim, *A magyarorsági 1848-49-iki syerb fölkelés története* I-III, Budapest 1930-1940, (у даљем тексту Thim) II, 221, 238–239;

¹⁶ Коста Петровић, *Карловци у 1848/1849. години*, Зборник Матице српске, Серија друштвених наука 3, Нови Сад 1952, 110.

Српске војводовине. Патријарху су писмено поднели предлог, у којем су наведени разлози за ову иницијативу: 1. требало би увести народни порез, јер је само за издржавање војске дневно потребно 2000 форинти сребра, а народне касе су испражњене. 2. Главни одбор је потребно из много разлога преустројити. 3. Требало би што пре послати депутације у Беч и у Загреб. 4. Треба уклонити разлоге незадовољства Србијанаца. 5. Треба се припремити за помирење које предстоји, како би оно било засновано на части и срећи народној, а не под притисцима са било које стране. 6. Протоколарно треба упутити молбу владару да пошаље што пре војводу. 7. Да се у споразуму са управитељем народа организује уредна војна команда, без које се не може надати успешном ратовању. 8. Да се предупреду сви неспоразуми, раздори и неслога у народу, који би могли проистећи због привременог удаљавања бившег предводитеља народне војске Ђорђа Стратимировића.¹⁷ Несугласице које су избиле између патријарха Рајачића и Ђорђа Стратимировића, главног заповедника српске војске биле су један од разлога сазивања ове скупштине. Патријарх је изабран за врховног управитеља Српске Војводине. Стратимировићу је одузео врховну војну команду 10. септембра, а 17. септембра/29. септембра расписао изборе за нову скупштину, која је требало да се састане у Карловцима 25. септембра/2. октобра.

И Стратимировић је упутио проглас народу у којем га позива да за скупштину изабере достојне представнике. Скупштина треба да се бори за независност српске народности, за одбрану српског имена и језика против сваког неправедног насртања. Позива граничаре да приликом избора не гледају на чинове и звање, него на способност и част.¹⁸

Посланици за Септембарску скупштину су бирани у Срему, у Илочком срезу и Товарничком окружју, Шајкашком батаљону, једном делу Потиског дистрикта, у Суботици, а у Банату у местима Српско-банатске и Немачко-банатске регименте. По неколико места је чинило изборну јединицу, у Граници је то била компанија, а градови, војни комунитети су имали право да бирају по два посланика. Посланике је сада бирала нова српска власт, а не свештеници, мада не по јединственим правилима. У Карловцима је избор извршен по правилима која су важила за избор градског начелника и градских већника. У Земуну је посланике изабрао пододбор, у Панчеву је „православно обштество панчевачко“ изабрало посланике. У Провинцијалу се избор посланика вршио преко делегата. У Иришком окружју су посланици изабрани тако што је председник Одбора одредио да свако село пошаље по два делегата, а на скупштини у Иригу су

¹⁷ *Србске новине*, 17. септембра 1848.

¹⁸ Ђорђе Стратимировић, *Прогласи*.

делегати изабрали посланике. У неким местима је одбор непосредно изабрао посланике. У Граници су се посланици такође бирали преко изабраних делегата. За скупштину је изабрано 76 делегата. Изабрана су била и два Немца и један Румун. Међу њима су била двадесетпеторица делегата са средњом или факултетском школском спремом, 32 посланика су били официри, подофицири и редови под оружјем, а 17 ислужени војници граничари или они који нису били у војној служби. Остали су били трговци, занатлије и земљорадници.¹⁹

У току Српског народног покрета покрета су посланици за Мајску скупштину и за Септембарску скупштину бирани по различитим правилима, с обзиром на различито време и различите прилике у којима су биле организоване и одржане. Посланици за Мајску скупштину су били бирани на основу угарског закона, али је у ствари највећи број њених учесника на скупштину дошао без избора, јер је она представљала масовно окупљање народа, прожето револуционарним духом, те је по свему, и по своме саставу, а и по својим одлукама, била превазишла уске оквири које су привилегије давале српским црквеним саборима.

Септембарска скупштина, одржана у јеку оружаног сукоба, у Војводини која није више признавала власт угарске државе, била је бирања по хетерогеним правилима, што је у тадашњим приликама било и разумљиво. Ваља напоменути да је у неким местима посланике за скупштину народ непосредно бирао, што је био израз нових политичких погледа и начела.

Мајска скупштина у Сремским Карловцима је поставила темеље државноправног статуса Војводине и њеног уређења: означила је територију, утврдила везу са Угарском и Аустријом и савез са Троједном краљевином, воспоставила највиша достојанства у Војводини, војводу и патријарха и основала Главни одбор. Ниједан од ових елемената државне организације није тада био разрађен. Следећи период обележен је фактичким изградњавањем српске власти у Војводини и ратом са Мађарима. Први погледи на уставно уређење Војводине су настали јавили већ у току 1848. године, али је највећи број уставних нацрта настао почетком 1849. године, у време када се променила ситуација у Монархији као целини с једне стране и, с друге стране, као логичан израз потребе да се изграђеној и делотворној

¹⁹ Коста Петровић, *Како су бирани посланици за Мајску и Септембарску скупштину 1848*, Прилози за политичку, културну и привредну историју Војводине, Зборник државних архива Војводине 5, Нови Сад 1954, 41–43.

организацији власти да и коначна правна форма. У уставним нацртима је највише пажње посвећено статусу Војводине у склопу Аустријске царевине, али и питањима њеног уставног уређења.

Релативно бројни уставни нацрти који су настали у току Српског покрета 1848-1849. били су веома разноврсни. Погледе на уставни положај Војводине и њено уставно уређење налазимо у документима различите природе. Биле су то петиције, историјски огледи у којима су разматране основе српских захтева, политички есеји, али и прави уставни нацрти. И њихови су аутори били различити, различитог образовања и намера, људи који су у покрету имали различите улоге и своје текстове писали у различито време, што је несумњиво утицало на њихову садржину. Мада се на самом почетку покрета, у захтевањима становништва први пут јављају и захтеви за слободан избор посланика у сабор, право гласа се углавном помиње касније, у оним списима који су имали потпунију форму уставних пројеката.

1. Већ у захтевањима, петицијама и молбама које је српско становништво првих дана народног покрета 1848-1849. године подносило владоцу помињу се слободни избори. Тако у захтевањима Панчевачке општине од 10/22. марта 1848. под насловом *Објава о закључцима који су на данашњој скупштини свих чланова општине Панчева предложени и утврђени*, у првој тачки стоји: „Општина бира све своје чиновнике на слободним изборима.“²⁰ У пуномоћи и упутству панчевачкој депутацији која је упућена аустријском цару да му преда ове захтеве се поново тражи: „слободан избор чиновника из грађанског реда“.²¹

У *Захтевањима Новосадске српске општине* од 15. марта 1848. се наводи захтев за редовно одржавање народног сабора сваке године, а да „у избору посланика на овај сабор сви они учествују који данак парохијални плаћају“.²² У *Шајкашким захтевима* 23. марта 1848. се такође захтева да сви граничари који плаћају бир и друге парохијалне потребе имају право да бирају посланике за српски народни сабор.²³

У *Захтевањима Србаља Петроварадинске регименте* се у другој тачки захтева: „Да се народ на земаљском сабору заступа на темељу једнакости без разлике сталежа и вере.“²⁴

²⁰ *Грађа*, 14.

²¹ *Грађа*, 17.

²² *Грађа*, 47.

²³ *Грађа*, 87.

²⁴ *Грађа*, 241.

Опширни документ под насловом *Жеље Србаља панчевачки* није датиран. Међу својим многобројним захтевима он садржи и неколико тачака које се односе на народни сабор. На почетку се говори о слободном избору народног поглавара.

2. У првој фази српског народног покрета, пре одржавања Мајске скупштине, настали су први потпунији концепти о уставном положају Војводине, у облику три списа аутора са иницијалима Ј. С.²⁵ У трећем спису под насловом *Глас умерености једног родољубца о том, чим би се Аустријско-Унгарски Србљи данас задовољити могли – један пројект о српско-народном устројству у унгарској краљевини*, аутор у III глави *О народном сабору* предвиђа постојање народног сабора. Он ће се бирати „од свега српског народа аустријско-унгарске државе и дјествују на њему по нарочитом, наново издати се имајућем правилу, којим ће се одредјелити и рок кад ће се он, Сабор, као и мјесто, гди ће се сваки пут имати држати.“²⁶

3. Априла 1849. године је објављен *Проект Устава за Војводовину Српску* Стефана Радичевића.²⁷ У Глави VI *О праву заступлења, и о скупштини народној* се опширно (од 64. до 112. члана говори о народној скупштини, њеним правима и њеној надлежности. Начин бирања и својства бирача, као и изабраних посланика ће се утврдити посебним законом. Овај закон за Војводовину ће се морати оснивати на следећим принципима: мандат посланика не сме трајати дуже од шест година, а сваке друге године ће се жребом мењати трећина посланика. Посланици који буду замењени имају право да се касније поново кандидују. Мора се обезбедити

²⁵ Иницијали Ј. С. означавају можда Јована Станковића или др Јована Стејића. Списи носе наслове: *Глас родољубца Србљима на народној скупштини од 1. и на собору од 15. маја ове 1848 године*, *Још један глас родољубца Србљима на скупштини од 1. и на собору од 15. маја о. г* и *Глас умерености једног родољубца о том, чим би се Аустријско-Унгарски Србљи данас задовољити могли – један пројект о српско-народном устројству у унгарској краљевини*.

²⁶ Љубомирка Кркљуш, *Пројекти устава за Војводовину Србију настали у току српског народног покрета 1848–1849*, Нови Сад 2006, 54.

²⁷ Рођен у Сурчину (по другим изборима у Руми), стриц песника Бранка Радичевића, Стефан Радичевић је био један од бројних Срба из Аустрије који су у првој половини XIX века начинили каријеру у Србији, у време владавине Милоша и Михаила Обреновића; био је главни секретар Совјета, један од петорице чланова Великог суда 1837. и попечитељ правде и просвете од јуна 1840. до септембра 1842. Као попечитељ просвете је после оснивања Друштва српске словесности постао његов први председник. Србију је напустио заједно са кнезом Михаилом после Вучићевог буне 1842, а са Обреновићима се и вратио у Србију 1859. Мада није активно учествовао у Српском покрету 1848–1849, 1849. је објавио *Проект устава за Војводовину српску са државнословним приметбама*.

слобода бирања, забраном куповања гласова и сваког утицаја, који би ограничио слободну вољу бирача. Избор се мора тако организовати, да се обезбеди да у народној скупштини буду заступљени сви материјални и умни интереси народа.²⁸

Народ има право да бира и војводу, што је регулисано чланом 50. Свака општина ће предложити тројицу кандидата за војводу. Од ових кандидата ће царски комесар изабрати деветорицу, између којих ће војводу изабрати народна скупштина.

4. Најпотпунији, у формалном погледу најстручније сачињен и несумњиво најзначајнији уставни пројект је настао почетком 1849. године. Пошто је цар *Манифестом* од 15. децембра 1848. признао достојанство патријарха и војводе и у истом акту обећао да ће ускоро уследити и признање српске унутрашње управе и статуса Војводине у аустријској царевини, патријарх Рајачић је проценио да треба приступити изради пројекта устава за Војводину, утврђивању њеног положаја у царевини, тј. односа према централној власти и осталим народима и провинцијама. У том циљу је он 4/16. јануара 1849. године одредио једну бројну комисију, у коју су ушли угледни учесници покрета, компетентни и стручни људи.

Комисија је завршила посао 8/20. марта 1849. и сутрадан поднела патријарху завршен нацрт, под насловом *Нацрт устава за Војводину Србију*. У Глави VII, *О законотворној власти* су садржане одредбе о законодавном телу. Законотворно тело Војводине има право доношења закона за оне предмете који припадају Војводини. Оно се састоји од народних представника, који се бирају на 15.000 становника. По § 41: „Право представника бирати има сваки грађанин Војводине, који у њој стално станује, 24. године има, самосталан је, и од уживања политических и грађанских права законом искључен није.“ По § 42: „Представник може бити сваки грађанин Војводине, који право представника бирати има“. По § 43 избори су непосредни. За народне представнике нису могли бити бирани чиновници средишње владе, нити царевине.²⁹ Нема везаног мандата и сваки посланик представља целу државу. Не може се бити истовремено посланик у сабору Војводине и у сабору Царевине. О начину избора посланика ће се донети посебан закон.

Народ има право да бира и војводу, по прописима који ће се утврдити посебним законом (§ 26).

5. Мада није ни датиран ни потписан, текст под насловом *Преглед Устава за војводину Србску, као једну част сачињавајућу целокупност Империје Аустријске*, настао је по свему судећи у време после фебруара

²⁸ Љубомирка Кркљуш, нав. дело, 116.

²⁹ Љубомирка Кркљуш, нав. дело, 153.

1949, што се може закључити по томе што у једном члану упућује на Радичевићев пројект, који је начињен 12. фебруара исте године. Иако кратак, овај нацрт садржи све битне елементе уставног устројства и посебно наглашава темељ на којем је сачињен – поделу власти. У глави II *Права народа Војводовине* је у члану 15 предвиђено: „Народ има право по устројити се имајућем изборном закону себи војводу као политичну и војену власт избрати.“ По члану 16 народ има право да слободно бира и поглавара цркве. Члан 17 предвиђа слободан избор свих сабора, у којима народ буде био заступљен, по правилима која ће о томе бити донесена. У глави III *Законодавна власт* се у члану 20 одређује: „Поклисари ће се по правилном и слободном избору народа скупити у једној камери.“ Један посланик ће се бирати на сваких 20.000 становника, без обзира на националност. Право гласа имају сви житељи Војводовине, стари 24 године, доброг владања и здравог разума, који плаћају годишњи порез у износу од 5 форинти сребра. Интелигенција и чиновници имају право гласа и испод предвиђеног старосног цензуса и без плаћања пореза. Право гласа немају они који су умно и душевно болесни, који су кривично осуђени, они који у јавности уживају лош углед и који су познати по лошем владању, као и они који не плаћају прописани порез. Право да буду избрани имају сви грађани који имају право да бирају. По положају у законодавно тело улазе по два представника старешина свеучилишног завода, патријарх, архиепископи, епископи и суперинтенданци. Посланици се бирају на три године.³⁰

6. Иако је 8/20. фебруара 1849. године у име своје владе одбио учешће представника Кнежевине Србије у раду уставне комисије, Аврам Петронијевић је сам сачинио један пројект уставног уређења Војводине.³¹ Пројект је кратак и по њему Војводина у целини треба да има војнички карактер и уређење. Међутим, и у њему се помиње да ће магистрати у варошима и одбори по другим местима и селима бити бирани на три године. Постојаће и скупштина, која ће се састајати сваке године. О изборима за ова тела биће донета одговарајућа правила.

³⁰ Љубомирка Кркљ уш, нав. дело, 174–175.

³¹ Аврам Петронијевић (1791-1852), српски политичар, један од вођа уставобранитеља после доношења *Турског устава* и пада кнеза Милоша Обреновића. После свргавања кнеза Михаила, након једногодишње емиграције постао је кнежев представник и министар иностраних послова. На тим положајима је остао све до своје смрти.

У већини уставних нацрта као и осталих аката насталих у току Српског народног покрета 1848-1849. године предвиђен је слободан избор свих органа власти, који се у њима помињу: сабора, војводе, па чак и црквеног поглавара. Само у неким, углавном ранијим уставним концептима се бирачко право везује за неку врсту имовинског ценза, односно плаћање црквеног бира. Положај српског народа у Хабзбуршкој монархији је имао карактер ограничене, архаичне, феудалне, персоналне аутономије, која им је припадала као припадницима православне вероисповести. Припадност православној цркви и њеној организацији је била темељ и услов ове аутономије. Мада је покрет 1848-1849. од самог свог почетка истакао нове принципе, који су се у највећој мери подударали са темељним начелима либералног грађанског друштва, ипак су његови учесници у својим захтевима истицали и своја историјска права. У недостатку могућности да се спроведу и оживотворе нови принципи, задржаће се и старе установе, старе форме, па и стара схватања. Међутим, у већини уставних нацрта, међу осталим грађанским правима и слободама је нашло своје место и право на слободан избор институција државне власти.

Др Љубомирка Кркљуш

**Бирачко право у актима Српског народног покрета
у Јужној Угарској 1848-1849. године**

РЕЗИМЕ

Револуцијом 1848. године у Европи почиње доба либерализма, када настају политички програми који су садржали захтеве за слободу, већином схваћену као личне слободе – слобода збора, говора, слобода штампе и ограничење права државе да се меша у друштвени, привредни и лични живот. Облик политичке организације својствен либерализму је представничка управа, остварена кроз биране скупштине. Буржоаска држава проглашава једнакост и слободу свих људи и пружа широке политичке слободе, у начелу свим грађанима. Иако је опште право гласа у почетку ограничено, оно у начелу ипак постоји, сви грађани имају подједнако право да стварају своје политичко мишљење и да га изражавају, да се удружују у политичке странке и воде политичку борбу. Српски народни покрет у Јужној Угарској 1848–1849. године је имао сва обележја буржоаске револуције, те је и политички програм његових учесника садржао већину захтева својствених грађанским револуцијама тога времена у другим европским земљама. Они су били садржани у различитим документима, од петиција на почетку покрета до уставних нацрта у његовој каснијој фази.

Српски народни сабори који су држани у Хабзбуршкој монархији после Велике сеобе на основу царских привилегија су називани саборима, док су у току Српског народног покрета одржане две скупштине. Начин избора посланика за саборе је био одређен *Деклараторним рескриптом* (1779), на основу којег је српско православно становништво у Карловачкој митрополији бирало своје представнике. Међутим, Мајска скупштина 1848. је имала карактер масовне народне скупштине, на којој је, поред посланика бираних по новом угарском закону о изборима за црквено-народни сабор, присуствовало десет до петнаест хиљада људи. Посланици за другу скупштину, одржану у септембру 1848, су у разним местима бирани по различитим правилима, али од стране нове српске власти, а не свештеника.

Већ у захтевањима становништва, насталим у првој фази српског народног покрета се помиње слобода избора народних представника. У уставним нацртима, који су имали различите форме се такође говори о начину избора народних посланика и других носилаца власти. Најпотпуније одредбе о бирачком праву садржи *Нацрт устава за Војводовину Србију* од 8/20. марта 1849, који предвиђа опште и једнако бирачко право и непосредан избор народних посланика .

У већини уставних нацрта, као и осталих аката насталих у току српског народног покрета 1848–1849. је предвиђен слободан избор свих органа власти, који се у њима помињу: сабора, војводе, па чак и црквеног поглавара. само се у неким нацртима помиње имовински ценз. У већини уставних нацрта је међу осталим грађанским правима и слободама право на слободан избор институција државне власти нашло своје место.

*Ljubomirka Krkljuš, Ph.D. Full professor
Novi Sad School of Law*

**Voters' Right in the Documents of the
Serbian national Movement (Srpski narodni pokret)
in Southern Hungary in 1848-49**

Abstract

With the revolution of 1848, the period of liberalism began in Europe, seeing the birth of political platforms that contained demands for freedom, mostly understood as personal freedoms – freedom of choice, speech, freedom of the press and the limitation of the state in its dealings with social, economic and personal life. The form of political organization that best suits liberalism is a representative government, founded on an elected parliament. The bourgeois state proclaimed the equality of all people and offered a broad spectrum of political freedoms, in principle to all citizens. Although the right to vote was limited in the beginning, in principle it did exist after all, and all citizens had an equal right to form their own political opinions and express them, to gather into political parties and to engage in the political struggle. The Serbian National Movement in Southern Hungary 1848–49 had all the traits of a bourgeois revolution, and the political platforms of its participants contained most of the demands suitable for the popular revolutions, of the day in other European countries. These demands were contained in various documents, from the petitions at the founding of the movement to the drafts of the constitutional in its later phase.

Based on imperial privileges, the Serbian national councils that were held in the Hapsburg monarchy after the Great Migration were called councils, but while the Serbian National Movement existed two **parliaments** were held. The method for choosing representatives for the councils was defined by the *Declaratory Rescript* (1779), and based on that the Orthodox population in the Karlovci bishopric chose their representatives. However, the May Parliament of 1848 was, in character, a popular mass parliament at which, in addition to the representatives elected according to the new Hungarian Law on Elections for

the ecclesiastical-popular council, ten to fifteen thousand people were present. Representatives for the second parliament, held in September, 1848, were elected in various places under a variety of conditions, but by the new Serbian government, not by the priests.

Among the very first demands of the populace that came about in the first phase of the Serbian National movement, mention is made of the free election of popular representatives. In the constitution drafts that appeared in various forms, the means of electing the people's representatives and other government officials are issues raised. The most complete decree on voters' rights is contained in the *Draft of the Constitution of Vojvodovina Serbia*, dating from March 20, 1849, that foresees general and equal voting rights and the direct election of popular representatives.

In most of the constitution drafts, and in the other documents that came into existence during the Serbian National Movement of 1848-49, the free election of all officials is foreseen for all offices mentioned in those documents: councils, dukes, and even church leaders. Only in a few drafts is land ownership census mentioned. In most constitutional drafts, among the other civil rights and freedoms, the right to the free election of people to the institutions of the government found its proper place.